

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Rabi Mosheh Ḥayim Lutsaṭo

Kahana, Abraham

מהרבא, אנהכ

Warschau, 1898

א. מינושאררה וירפס. וירוענ. וטצול ח"מר תודלי. ז"פת - ז"סת.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-10928

תס"ז — תפ"ז.

ילדות רמ"ח לוצטו. נעוריו. ספריו הראשונים.

בשנת תס"ז נולד משה חיים לוצטו לאביו יעקב חי ואמו דיאמנמי בעיר פדובה.

יעקב חי היה מנכבדי משפחת לוצטו העתיקה, ומוצאו מכפר סנדניאל במחוז פריאול, עשיר, סוחר במשי ותבואה. הוא היה אחד הטפוסים החשובים, שבהם היה מתפאר ישראל במשך גלותו; אותם הסוחרים, אשר למרות היותם שקועים במשא ומתן, הנם דואגים תמיד לכבוד התורה ונושאים, מחויקים ותומכים בשיבות ורבנים, ובהעריכם ככה את ערך התורה, הנם מתאמצים לחנך גם את בניהם עליה במדה יתרה.

מעטות הן הידיעות שנשארו על אדות ילדותו של משה חיים וראשית התפתחותו. רק זאת נדע, שאביו דאג מאד לתורת בנו וחילו בלמודים, כי לא חשך כסף לשכר מורים, וכל מעינו היו במשה חיים ויאהבהו אהבת בן-יחיד, אם כי עוד בנים ובנות היו לו, כי הוקיר מאד את כשרונות בנו זה והיה מאמין כי לגדולות נוצר.

עוד מראשית ילדותו הצטין הנער בחריצותו ועיונו בלמודים, וזהו נותן היתרון לאיזה ספר על כל שעשועי הילדים ושובבותם. עד שנת השלש עשרה למד אצל מורים פרטים. מלבד הלמודים העברים למד גם לשונות יון ורומי, איטלקית וצרפתית ומדעים כוללים. בהיותו „לבר-מצוה" בא משה חיים לבית הישיבה המפארה בפדובה, ישיבת ר' יהודה מינץ.

בין המלמדים המצוינים היו שם ר' ישעיה בסן ור' יצחק חיים כהן מהחונים (יחכ"ם). התלמיד החדש, שהצטין ברוב שנונו ושקידתו, משך עליו את עין המורים לאהבהו. ביחוד נקשרת גפשו בנפש בסן. האחרון פתח לפני תלמידו את ביבליותיקתו הגדולה והנער היה קורא כנפשו לשבעה. מלבד ספרי ההלכה והספרות התלמודית בכלל, היה תוכן רוב הספרים, שיכול היה משה חיים למצא בבית מורו, רק קבלה ומסותרים וגם ספרי דקדוק ושיר במקצת. בכל בקר ובקר, בכל שעותיו הפנויות, היה לוצמו נמצא בבית מורו וממשש את ספריו וכתבי-היד שהיו לו, ובפרט כחבי האר"י, ומעלעל וקורא וכולע את תכנם בעזרת בסן, אשר לא נתן לו מנוחה ויפריעהו כפעם בפעם מהעמיק בלמודיו ובספריו אשר לפניו.

מבעו היה הנער חולם ובעל דמיון, ומאליו מוכן שמכל הספרים שמצא בבית רבו לקחו לכו רק הספרים החיים, ספרי הקבלה המלאים להם חפש הפנטסיה ושפעת דברים דמיוניים, והנער העמיק בההויות והמסותרים, עד כי שכח בגללם תכל ומלואה.

רגילים המה סופרי תולדות רמח"ל ליחס את כל ההשפעה על התפתחותו ולמודיו לשני מלמדיו, יחכ"ם ובסן. אולם, לדעתי, מעטה מאד ההשפעה שקבל מהם: יחכ"ם היה חכם ורופא גדול, עוסק בלשון עברית ובחכמת ישראל, ויש מיחסים לו גם חבורים כתובים רומית א), והיה מתעסק הרבה בלמודיו ומוצא חפץ באנשים גדולים בחכמה ובשנים, והיה מחליף אגרות עם נוצרים ויהודים, ותלמידיו לא לקחו, כנראה, את לבו במדה יתרה. במותו לא השאיר אחריו כל זכרון חי, וזכרון התקשרות וידידות, בלבם. בכל חבוריו לא יזכירו לוצמו אף פעם אחת. הספידוהו אמנם אחרים מהם, כתבו קינות על פטירתו, אולם יש בזה יותר מן המנהג האיטלקי וההתפארות, מאשר אהבה וזכרון. וגם לא האריך ימים על פני לוצמו, כי נפטר בשנת השש עשרה לחי' תלמידו זה.

א) עין Graetz, Gesch. d. Juden, X, pag. 297.

את בסן מנשאים כמקובל גדול וגאון והמשפיע העקרי על לוצטו. אולם בסן היה יותר רב בינוני, וגם לא היתה לו, כנראה, יד גדולה כל כך בקבלה, כי לא השאיר דבר בחכמה זו; וכנודע אף הבינונים במעריציה היו עוזבים אחריהם, אם לא זכו להוציאם בחיים, כתבים וחבורים במקצוע חכמה זו, הרצונית והחפשית מכל סדר ושמה קבועה. בסן היה אמנם תלמודי גדול, וגם חבר ספר של שו"ת בשם "לחמי תודה", אבל כל זה לא יוכיח שגם בקבלה היו ידיו רב לו, אם גם היתה לו ביבליותיקה מובחרה במקצוע זה. גם בשירה טעמות הן הידיעות שהיה יכול תלמידו לקבל ממנו. לוצטו מנשאו אמנם בסוף ספרו "לשון למודים", שהקדיש גם כן לכבוד מורו זה, ומביא מורים אחדים משיר בסן לעת מצוא, לחתונת מריני; אולם בכל זה נמצא הפרזה יתרה. אני מוצא השפעה אחרת בדרך עקלקלות, השפעה בלתי ישרה, שפעלה על התפתחותו של לוצטו בקבלה ופיוט, אם אמנם כל זה היה הודות להתקשרותו עם בסן. הנני מכון בזה אל השפעת הרב בנימין הכהן. האחרון היה תלמיד ר' משה זכות. מלבד הקבלה, השולטת בכל חייו, היה ר' בנימין גם פישן נלהב ודרשן מצויין. כל ימיו לא סר מדרכי ר' משה זכות רבו: כונותיו של האחרון בתפלה ובמעשה היו נר לרגלו ואותו שם לו לסמל גם בפיוטיו, וכזכות היה מכבד גם הוא כל יום סימות השבוע משלו, בפיוט פרי עטו.

ר' בנימין זה היה, לדעתי, המשפיע היותר גדול על קבליותו של לוצטו ופישנותו. ההיסטוריוגרפיה של השירה והקבלה העברית באיטליה תשים את ר' בנימין חוליה אמצעית בין זכות ולוצטו. ר' בנימין היה חותן בסן ורב בריג'יו. כתביו וכתבי זכות רבו, שבלי ספק היו אצל בסן, ספורי האחרון על אדות חותנו ורבו, ונסיעות לוצטו אחר כך אל ר' בנימין לריג'יו, שנשאר לנו זכרון אחת מהן, כל אלה הלהיבו את לב הצעיר ויטשכוהו אל הפיוט והקבלה. ר' בנימין נפטר רק בשנת העשרים ושלוש לחיי לוצטו. מלבד קבלת זכות ואחרים, משך את לב לוצטו האר"י בשיטתו. בספריו התעמק וישתדל לפרשם ולבררם וגם להתלמד על ידם בקבלה המעשית. את האחרונה היה מקיים, כנראה,

ביחוד בבית מדרש החברה „מבקשי ה'“, שהיה הולך שמה ללמוד אצל הרבנים ישראל חוקיה מריבוס, משה דוד ולי הרופא ויעקב חזק, הם הרבנים שהיו אחר כך תלמידיו בלמודי הקבלה. עוד לפני חמשים שנה, מעיד אלטנצי, היה ההמון ירא מפני שדים ורוחות רעות לבוא אל החדר בבית-המדרש ההוא, שהיו מאמינים כי בו היה עוסק לוצטו עם חבריו בקבלה המעשית.

אחר איזה זמן, כשהרגיש ר' בנימין הכהן את חולשתו ואפיסת כחותיו, קרא אליו לריג'יו את בסן חתנו היושב על כסאו. אז הרגיש לוצטו את חסרון מורו הנאמן, וכי בלעדו אין לו כל קשר עם הישיבה, ויקבע לו בית-מדרש בבית אבותיו, ללמודי התלמוד וספרותו, ורבותיו מלפנים: מריבוס, ולי וחזק, נעשו תלמידיו והיו מבקרים אותו בבית-מדרשו לשמוע מפיו לקח במסתרי הקבלה, שהתחיל להקדיש להם זמן רב, בהיותו פה ארון בבית-מדרשו ואין רואה ואין מוחה. פה היה מסביר לתלמידיו את שיטות האר"י והרמ"ז ואחרים, ושומעיו היו כותכים חבורים במקצוע זה, בלי ספק על יסוד הסוגיות שהיה שם לפניהם מורם הצעיר.

פה היה פנאי ומקום ללכת שולל אחרי הדמיון וההוויות. פה תקנו עון מכירת יוסף, בצרפס, לוצטו ולי, את השכינה עמהם, ויבטלו בכח הלחישות וההשבעות את כל חטאות בני ישראל מבריאת האדם. פה היו משיעיים ומכניעים ומנצחים את ארמילוס הרשע, ראש השמנים. פה היו בוראים בכח הלחישות, את ה„אמצעי“ עוריאל, הוא מלאך השלוח מאת החברה (לוצטו ושמואל הנביא ואחיה השלוני) לנחם את השכינה או ספירת המלכות, ולבשרה שקרובים ימי גאולת ישראל, ובאה עתה להסיר אבלה מפניה. והימים ימי התקופה השחורה בתולדות ישראל: חברי משיח ועקבותיו היו ממלאים את ריקות המוחות הנלהבים של כנופית המקובלים. ר' נתן שפירא, השליח מירושלים, מי שהיה בקרב יהודי איטליה המבשר הראשון לבוא שבתי צבי ואשר נפטר בריג'יו בשנת 1667 א), ר' נתן זה „הורה“ — לפי

(א) עיין Morco Martara, מזכרת חכמי איטליה, פרובה 1886, עמוד

דברי ר' בנימין הכהן, שהיה אחד מחסידיו ר' נתן, באגרתו אל ר' יהושע השיל מוילנא — „בפה קדשו שאין לִכְנֹן בכונות האר"י ותלמידיו, יען כי כבר קמה שכינתא מעפרא, ובעבור זה אין לבכות על החורבן, ולומר קינות”.

זהו המקור למעשי לוצטו וחבורתו ול„אתחלתא דגאולה” שהלהיבה את מוחותיהם . . .

מלבד למודי הקבלה היה לוצטו עוסק, מעת לעת, גם בחקירות לשון עברית ובפיוט.

עוד בהיותו בן שש עשרה, בשנת תפ"ג, במות יחכ"ם רבו, קונן עליו לוצטו קינה גדולה ויפה, המצוינת ברעיונות רמים ונשגבים ובסגנון נעלה. הלא זה פלא! בכל פיוטיו אין אף זכר לרמזי הקבלה והנהו פישן עברי מהור ונעלה, בעוד שרמ"ז זרכ"ך ויתר גדולי המקובלים, שלקח לו למופת, היו מאחדים את הקבלה והפיוט ומשתמשים בהם בערבוביה.

מיום ד' סיון תפ"ו עד ר"ח שבט תפ"ז עבד לוצטו הרכה ובחבה יתרה בספר זמירותיו שחבר, בעקבות מזמורי תהלים, במספר ק"ן. פעם בפעם היה עובר ומשתעשע בחבורו זה ומגיה ומיטיב את נוסחותיו. לפי עדות מורו בסן, באחת מאגרותיו, היה הספר מלא „מחקים ומשמושים כדרך כל מחבר דרך הטבע שכותב ומחוק וחוזר וכותב”. בסן מעמיד הנגינה על חבור ספר זה „כדרך הטבע”, כי ספר תהלים הזה עורר ערעור גדול מצד דבני דורו, והוא הסב בחלק גדול מרדיפותיו וחרמותיו שסבל לוצטו אחר כך במשך שנים רבות, הודות לחבוריו. היו מאשימים אותו: „שחבר ק"ן מזמורי תהלים במקום תהלים לרוד, ופשט ידיו ברוד משיח אלהי יעקב ואומר שהן במלים לעתיד לבא: הלא ראינו הקב"ה קורא משיח לעתיד על שם רוד, כמה שנאמר ורוד עברי נשיא להם לעולם, ואף שהוא אומר אשר בשקר דברו עליו לאמר כזאת שק"ן מזמורים יהיו במלים, אעפ"כ חוצפה גדולה שמדמה עצמו לרוד שחבר ק"ן מזמורים”. בדברים האלה חרץ משפטו על ספרו זה הקנאי הרודפו אחר כך, ר' יעקב

הכהן הרב בִּפְרַנְקֶפּוֹרְט ע"מ א).

נראה כאלו הרגיש לוצטו מקודם מה שיגרום לו סוף סוף ילד טפוחו זה, וימהר להוציא בשנת תפ"ט שבעה מזמורים בשם „חנוכת הארון“, שהושרו בין יתר המזמורים ביום חנוכת הארון בבית־הכנסת הספרדי בפרדובה. ואמנם נדפסו המזמורים בויניציה ולא עוררו בזמנם כל ערעור מצד רבניה. למרות כל זאת כתב עליהם, אחרי שנים רבות להדפסתם, הרב הקנאי הנזכר: „בפרשות שרע"ה ראיתי זו' מזמורים שנשלחו אלי מה שכבר נדפסו בשנת תפ"ט מאותן ק"ן מזמורים לומר מזמור אחד בכל יום לימי השבוע. מהני שבע תועבות אשר שם נקודים על קצת אותיות לרמזים, ונראה שהם מרמזים על אמונת ש"צ ימ"ש, או שאר מינות, או לעינים שכך רואות“. ערכם הספרותי של המזמורים איננו תמיד אחד. בעוד שמאלה שב„חנוכת הארון“ נמצא שאחו בהם ברפסודיה, והנם יותר חקויים למזמורי דוד; הנה באחרים נמצא התפעלות והתרגשות דתית עמוקה והבעת ההתרגשות בלשון נעלה, המגיעה כמעט למעלת המזמורים הביבליים שהיו להם למופת ושיא רוממותם ב).

אחרי מזמורי התהלים החל לוצטו לעבוד במקצוע הפיוט, הדרמה, שבעבורו זכה לשם עולם בקורות הספרות העברית. מלאכתו הראשונה ממין זה היתה הדרמה „שמשון ופלשתים“, שנשארו ממנה רק קטעים אחרים, שהביאם לרונמא בספרו

א) עיין Revue des etudes Juives XXIII, p. 264.

ב) מן ס' תהלים לא נותרו כי אם שני מזמורים, מלבד „חנוכת הארון“, שנדפסו ב„בכורי העתים“ תקפ"ו ותקפ"ז. חוקרים רבים, וכיניהם גם צונץ, חשבו שס' תהלים לרמח"ל נמצא בכת"י בפרג, אבל אריה רביע עליה בתאר אשה זקנה. על דרישותי כותב לי הר"ר ישעיה גלבהויו מפרג (א' כסלו, תרנ"ב), מה ששמע מפי ליבן סופר ה„חברא קדישא“ שם: „אך הגדה בעלמא היא מה שיסופר על אדות כת"י תהלים לרמח"ל. הנה היתה פה אשה ושמה פֶּרְדִּיל מוזאר ובארגוזה נמצאים כתבי יד, אשר עליהם נאמר שנמצא בתוכם גם הספר תהלים, ואחרי מות האשה נפתח הארגו במעמד שלשתם, היינו: הפרופיסור המנוח וִיסְלִי, פרנס הקהלה ארנסט וִילִי וסופר ה„חברא קדישא“ מוהר"ך קויפֶּלְמַן לִיבֶן, מחבר הס' „גל-עד“. ובאמת מצאו שם כ"ו מעשו ידו רמח"ל. אבל היו כ"ו של „מגדל-עז“ וכדומה“.

„לשון למודים“. מלאכה זו כבר תעיד על פיטן גדול ונעלה. ביחוד מצטינים מונולוגי שמשון, ודבריו האחרונים לפני מיתתו המרגית:

אֶת מִשְׁבְּרֵי לִבִּי אָנִי אֶכְרִיעַ,
 אֶלְבָּשׁ גְּבוּרָה וְנַפְשִׁי אֶמִיתָה;
 אֲמוֹת כְּמוֹת גְּבוּר וְאִז אֶרְגִיעַ,
 אֶחֱתֶה כְּמוֹתֵי וּכְאֹבֵי אֲשֻׁבִיתָה.
 אֲמוֹת, מוֹת לֹא אָנֹר, אֶשְׁחַק לְפָחַד,
 הַמּוֹת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים גַּם יַחַד.

בהיותו בן י"ז שנה חבר את ספרו „לשון למודים“, הוא תורת הסגנון ככלל והעברי בפרט, בשלשה חלקים. נפלא הוא אמן רוחו ובטחונו של הצעיר הזה בעצמו, בתתו את הדוגמות מפיוטיו הוא. במקומות שחסרו לו הדוגמות מן המוכן, לא התעצל לחבר מחדש. בספרו זה הראה, מלבד ידיעותיו הרבות והכלליות, גם את סגנונו בפרוזה המהור, וביותר יִכְבֵּר בעינינו אם נזכור את סגנון הספרים העבריים שנשארו לנו מזמן ההוא.

בשנת תפ"ז היתה חתונת ידידו ישראל בנימין בן ר' ישעיה בסן רבו עם בת ר' מנחם רפאל קרקוביה רב ויניציה. כמנהג יהודי איטליה יצא לוצטו בספר פיוטי חדש מקדש לכבוד החתן והכלה.

שם הספר הוא „מגדל עז“ או „תמת ישרים“, דרמה אידילית, שבה שם לו לוצטו למופת — אם אמנם לא כל כך כמו בספרו „לישרים תהלה“ — את הספר האיטלקי הקלסי Pastor Fido (רועה נאמן) מאת Guarini, ורכים מציוריו ורעיוניו לקוחים המה מן הספר האיטלקי הזה.

יסוד הדרמה הוא מוסרי: נצחון הצדק ומפלת הרשע.

תוכן המחזה הוא פשוט בתכלית ומלא תום:

„מגדל היה בראש הר עז מהררי קדם, והיה המגדל ההוא סבצר אמיץ וחזק, וגנה על ראשו טובה מאד, ואיש לא יבא בו, כי כל מבוא לא נמצא לו. ויעבר המלך רם בכל מדינות מלכותו

קול לאמר: אשר יבא אל המגדל ואל גנו יעלה, ונתתי את
 שלומית בתי לו לאשה; כי אמר יד אל תהי בו, כי מעוז לי
 הוא; ושלומית היתה יפת תאר ויפת מראה. ויהי היום והנה
 גער עובר, שלום בן מלך ענמים, ויפן אל המגדל ויראהו והנה
 אין שער להמגדל, והגנה עליו מלמעלה, וישקף אליו ויבן בכל
 ההר, וימצא מערה לירכתים בנקיק סלעים ותחכס דשא, ויבא
 בה ויתהלך בה, והנה הוא מבוא המגדל, ויעל למגדל, וימצא
 שער לו, ויפתח את דלתות השער, ועל פניו כטיט מדבק,
 כהפתחו ויפול ארצה, ויעל אל הגנה, וילך בה ויצא, ואת דבר
 המלך לא ידע. ויהי בעבור איש, זיפה שמו, אשר שמע את
 דבר המלך, וירא את הפתח, ויתמה ויחפש ויחקר, וירא כי אין
 איש, וירץ אל המלך ויאמר: יתבשר נא אדוני המלך, אשר מצא
 עבדך אל המגדל מבואו, וגם באתי בו, ואל הגנה אשר עליו
 עליתי, וזה פריה. וישמח המלך מאד, ויקם מכסאו ויחבקהו
 וינשקהו, ויתן תודה לה, ויאמר לתת את שלומית בתו לו לאשה.
 בימים ההם חשק שלום בשלומית ותכל נפשו אליה, ושלומית
 אהבתו, כי נכון דבר הוא, גבור חיל וטוב תאר; ותתרע שלומית
 את זיפה מיראתה את אביה, ובלבכה מאסתהו. ויודע לעדה,
 זהיא בשלום חפצה, ותצרור את שלומית, ותתנכל אותה להטיתה.
 ויהי היום ותשלח עדה את שפחת שלומית ובירה מנחה מאת
 שלומית לזיפה, ושלומית לא ידעה. ודבר עדה את זיפה ביד
 משמע עבדה בסתר לאמר: השמר לך כי היום שולחת שלומית
 מנחה לך להמיתך. ויגד משמע לאיה אוהבת זיפה, כדברים
 האלה. ותלך איה ותגד לזיפה, ויבא לפני המלך. ויהי בבוא
 מנחת שלומית וינסוה, ויראו כי מות בה, ויצו המלך ויתפשו את
 שלומית ויביאוה אל רחוב העיר להשרף, והמוקד טבוער לפניה.
 ויבא שלום וירא וירץ לפני המלך ויאמר: בי אדוני העון, והמלך
 ובתו נקיים, תהי נא ירך בי המלך, הרגני נא הרוג, ושלומית
 חיה תחיה. ושלומית צועקת: לא כן, אבי, למה תחטא בדם
 גקי, אנכי החוטאת, המיתני ומדוע ימות שלום וצדיק הוא, ורטו
 ידרש מיד המלך. ויהי הם גרונים, ויאמר שלום: אבל אשם
 אנכי בנפשי, על דבר המגדל אשר לא יראתי לנגוע בו, והנה

גמול ידי אשר אמר להשיבני ; כי פתח שלום דלתות השער ,
 וימצא אחריהם מחקה כדברים האלה : „לקרוב הלום ישאך לבך ,
 עלי לשלם לך גמול ידיך". ויחרד המלך כשמעו , ויאמר אל
 שלום : מה מגדל ? ומה גמול אשר אמרת ? אל נא תכחד דבר
 מכל אשר עשית . ויאמר שלום : אבל אנכי חטאתי , ואכוא יום
 בהר עז ואתבונן על מגדל און (שם המגדל) , וארא והנה אין שער
 למגדל , והגנה עליו טובה מאד , ואשקיף אליו ואדרוש , והנה
 מערה בסתר ההר במורד , ואבא בה ואתהלך בה , ואמצא מבוא
 המגדל , ואעל אל ראשו ואמצא את פתחו , ואפתח את דלתותיו ,
 ותפול האדמה אשר על פניו . וימהר המלך ויחבקהו וינשקהו ויפול
 על צואריו ויבך , ויקרא אל שלומית בתו ויאמר : קומי , קומי
 שלומית , קומי קומי אל תיראי , הנה ישעך בא לך , זה היום
 תשמחי . ויועץ המלך את דרדע ואת היטן , ויאמרו לרא את
 זיפה , ויירא זיפה ויודה , לא כחד דבר . גם חלומות חלם המלך
 אשר כל אלה הגידוהו , ויאמר להבינם ולא יכול , עד אשר באו .
 ויצו המלך ויסירו הכבלים אשר לשלומית , ואת מאסרי שלום
 פתחו , וירא כל העם וירונו , כי שמעו בדבר שלום אל המלך .
 וילכו הארמונה ויעשו שם משה גדול , ויתן את שלומית לשלום
 לאשה , ותאהב שלומית את שלום וימצא חן בעיני המלך , ויהי
 לו לבן כי בנים לא היו לו , ויושיבהו על כסא ממלכתו , וימשול
 בכל בני קדם , ותכון מלכותו מאד .

אולי גם כונה אחרת , נסתרת , היתה ללוצטו ב „מגדל עז" :
 התורה היא נסתרה , חביונה במגדל עז , ולכל מבקשיה לא תשא
 פנים , רק אחד הוא בחירה . רבים ישגו למצא דרכה ויבשו
 באחריתם . גם אם דרכו בפתח , שמצאו אחרים קודם להם , לא
 ישיגו מבוקשם ; רק אחד הוא אהובה וחביבה , לו תדרש ולבסוף
 יתחברו שניהם בקשר אמתי ואמיץ , ונצחון האוהב יושג . מבט
 יותר עמוק בתכונת נפש רמח"ל ומצבה , חלומות ותויתיו , יתן
 מקום לאמת השערה זו .

ה ת מ י ט ו ת ת תן — לפי דברי לוצטו בספרו הקבלי
 „קל"ח פתחי חכמה" — חזוק לקדושה , וכשיתוקן הכל אזי תהיה
 נקראת מגדל - עז כמו שכתוב מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק

זנשגב, כי התקון כשיהיה בתמימות אוי יתן עז לשכינה ותהיה נקראת מגדל-עז. מי יודע, אולי זה הוא הוא המוכן העקרי של ספרו „מגדל עז“ (א).

מפוסים אחדים נערכים ב„מגדל עז“ באמנות יתרה. מקומות רבים בו יפים ועמוקים. מצוינת היא שיחת שלום בחלק שלישי, ענין ראשון, על אשר חיי הטבע ואסונות חיי החברה:

הוֹי הַרְרֵי עוֹלָם נְעִימֵי שְׁבֵת,
 סִתְרֵי נְאוֹת שְׁלוֹם. אֲשֶׁר לְכַמַּח
 בְּרֹד הַלּוֹם הַתְּגַבֵּה.
 מַחֲיָקְרוּ לִי אֱלֹהִים
 חַפּוֹת אֲשֶׁרֵיכֶם מְשִׁיבוֹת נַפְשׁ,
 מְאַרְמְנוֹת שָׁרִים וְהִיכְלֵי עֲנַג.

(א) כידוע יצא „מגדל עז“ רק בשנת תקצ"ז עם הערות שר"ל ולקטרים. זרמיון ההמון בליטא ופולניה מיחסו אל שר"ל. אמנם בעל „שם הגדולים החדש“ (מערכת ספרים ערך „לישרים תהלה“) איננו מזכיר את שר"ל, רק דרך כלל הוא צועק מרה על „המקנאים כעם כי עשו בערמה זה לעמת זה זישירו כשורים אמרי גואש וברעות רוח תקקו על הספר שירים עגבים (!) נוכעים ממקור זרים ובילדי נכרים ישפקו בהם, באמרם נעשה לנו שם ונבנה מגדל עז ותלו אותו באילן גדול לאמר כי מחלצי הגאון הק' לוצטו אבי בני צחות יצאו! שומו שמים על זאת! אם לקול סירים אשר תחת הסיר קול צלצל פעמוני זהב יאמר? הלא כיתרון האור מן החשך כן דברי „לישרים תהלה“ מהמגדל השבור, כי תחלתו סכלות ואחריתו הוללות רעה, ומרמה בתוך! ותחת מחזה צנחות ללכת נתיבות יחוו מהתלות, וילכו עקלקלות. ומה יתרון לבעל הלשון? הלהוכח במלין יחשוב? הלא בוו יבוזו לו! ואתם, אחי אנשי לבב, אל תשמעו לחזיונות שוא ידברו ולמשאות מדוחים לא תאמינו, הטרם תדעו כי כל דברי הגאון הק' רמח"ל הם שקולים בפלם ובמשפט, במאונים ישאו יהי לדבר אם לדבר! לנפץ אם לשבר ואיך ימלא דברי שחוק והיתול לחוק אותם בספר. אקוה כי כל איש אשר אמון רוחו לאלהיו יכיר הנכוחה ויאמר לאמת אבי! אמי ואחותי לכושר ויושר“. הקורא יבין מעצמו עד כמה בטלה כל התרגומו לחנם, אחרי שנמצאים אתנו כל מכהבי שר"ל ויתר חכמי הדור ההוא המעירים בו אין כאן כל מרמה, וכי באמת יצא „מגדל עז“ מירי רמח"ל.

ערים בצורות רחבות ידים,
 כי בק מורים סגרו בהנה.
 ברכות זהבם ירב
 אויב בקרבם, כי לרגלם רשת
 יפרוש, ולא יחדל עדי-יפלו.
 לא-כן מנוחות שאננות אלה
 כי קול הרועת נשק,
 קול נוגשים, קול ריב ומצת-פצע,
 מזה נרוד הרחיקו.
 נפשות עניים בעטוף עלימו, —
 אל-ירכתי אלה בשכבם ארצה,
 מקול דמטה זאת אשר יפוח
 מבין-עפאים בהמות הרוח,
 הנה יהי רוהם, ושם ישכחו
 גם-כל-מעוף צוקה, ורישם עשר.
 הן תוצאות חציר ודשא אלה
 חלקי נעימות, גן-אלהים הפה;
 כי גן הלא גס-הוא אשר מקדם
 זאת נחלת אשר אנוש בארץ;
 כי מבלי יגון וצרה בטח
 תחת האנתו לצל מהרב
 ישכב בבין חציר, ורחב סלח
 לבו בשמחתו באין מרשיע.
 מה אוצרות זהב יקר ועשר,

הן אוצרות איש, בית אסורים הקפה
 אל-לב אדונייהם ונחתום שמה,
 אם-ישבו, אם-ילכו, אם-קמו,
 אם גם-ישנים הם ואם יקיצו.
 רועה עדריו גער,

מה-טוב מנת חלקו ומה-נעמתי
 בין מכלאות צאנו מנהל וגלגל,
 הלוד ורץ ושב. בעניו יגל,
 פניו ולכו תואמים ישישו;
 בין צאליים ישבב והוא בוטח,
 בל הוא ואך שמת.

לא-נענה רוחו באות כסף,
 לא השקה נפשו יקר תפארת,
 אם קוץ ודרדר מאכלו יהי,
 כי טוב לקבו הוא בפיו ימתיקו.
 על-מישכבי עניו בשכבו לילה
 ימצא מנוחתו, וחדש בקר
 פרחי בחורותיו כחדש נשר.
 אם-נמלאו שדות ואם נשמו,
 אם ילכשו קדרות וזרם קטב
 שמי, ואם ירעימו,
 לא זע לקבו בו ולא ינוע.
 לא אורכים יגור, ולא יקוטו
 עדי שקרים בו ושוא יפח;

דל הוא ואך שמת .
 עלמה אשר תיטב בעיניו שמה .
 עלמה אשר תתן לחלקו חשק .
 ביה יעלוז לבו , והיא כמהו
 בו יעלוז לבו , ולא ידעו
 רק תענוגות סלה ;
 כי זה לעפת זה ומפריד אין .
 יתעלסו יתענגו לבטח .
 אם עיפה נפשו , בבין שדיה
 ישבח עמלו , כי לאור פניה
 את כל-עבודתו בקר זוג ;
 דל הוא ואך שמת .
 מה טוב מנת חלקו , ומה-געמה !
 איכה בכל לבי בחלקו חלק
 נפשי אני אמירה ! —

רבים הם המקומות „כמגדל עז“ המראים על השפעת כתבי
 הקדש וכי נכתבו בשעת חוק רושם המקרא . ביחוד בהירים
 ובולטים החקויים בעקבות ספר איוב . עין לדוגמא חלק רביעי ,
 ענין שלישי : שיחת שלום הראשונה ומענה אצבון .

מקומות רבים נראים לקורא במבט הראשון כקשי ההכנה ,
 מסבת סדור מלות המאמר ועריכתן על דרך הפיוטים הרומים
 והאיטלקים , ובוה נראה גודל רושם הלשונות הלועזיות וספריותיהן
 על לוצטו , ואולי גם הרעיונות ההם בעצמם לקוחים מפייטנים
 לועזים ונמסרו בצורתם המקורית . מקומות ליריים נעלים נמצאים
 במחזה הזה למכביר . כל הספר מלא רגשות נער חמים השוטפים
 והומים בלי מעצור . מי יודע כמה ספרים ופיוטים נעלים אחרים

היה לוצמו משאיר לנו, בלכת כשרונו הלך והתפתח, לולא הקבלה ומסתריה והזיותיה שמשכו את דמיונו יחד עם כשרונו הפיוטי אליהם ושבהם החל להריק את שפע פנטסיותו ודמיונו הכביר.

II.

תפ"ז — ת"ן.

חבורו ופעלו ושיבתו בקבלה.

בטרם נעבור אל פעלו של לוצמו בקבלה, נעיף מבט קל על הקבלה בעצמה ותולדותיה בכלל. בדורות הראשונים להולדת הרת הנוצרית היתה אלכסנדריה של מצרים מרכז ומקום ועד למלומדים מארצות שונות, וכל אחד הביא אתו שמה את מסרותיו המוסריות, הרתיות והמרעיות. בראש עמדו היונים, המצרים והיהודים, וטה היתה תוצאת ערכובית בני עמים השונים כגזעם וכהשכלתם? ההומניות השתדלה לפתור את השאלות הגדולות בפילוסופיה ובמוסר: מקור החטא, עתידות הנפש, ענשה ושכרה. ותוצאת ערכוביה זו היתה צמיחת כתות שונות. סטנן הכללי של כל הכתות האלה הוא תערובה, או, יותר מזה, התאחדות השיטות השונות זו מזו בתכלית, הסינקרטיסמוס.

בין היסודות הראשיים, שעל ידי הצטרפותם צמחו כתות שונות, היתרון הוא לאפלטוניסמוס. הגנוסטיים, שבראשם, או על כל פנים מפנה הדרך לפנייהם, היה פילון, בקשו את האפלטוניסמוס בכל עמוד מעמודי המקרא, וימצאוהו מעוטף באליגוריות וחידות. בה במדה חשבו את פילון לאפלטוני עד שהיו אומרים עליו:

ἢ Φίλων πλατωνίζει ἢ Πλάτων φιλονίζει.

הם פנו דרך לפני אמוניוס סקוס, שיסד בסוף המאה השניה